

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

KAJIAN TERHADAP TRADISI PENGEBUMIAN KLIRIENG DI TATAU, SARAWAK DARI PERSPEKTIF ETNOARKEOLOGI

RAFIDAH BINTI ABDULLAH

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2017

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

**KAJIAN TERHADAP TRADISI PENGEBUMIAN KLIRIENG DI TATAU,
SARAWAK DARI PERSPEKTIF ETNOARKEOLOGI**

RAFIDAH BINTI ABDULLAH

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

**TESIS DIKEMUKAKAN BAGI MEMENUHI SYARAT UNTUK MEMPEROLEH
IJAZAH SARJANA SASTERA (SEJARAH MALAYSIA)
(MOD PENYELIDIKAN)**

**FAKULTI SAINS KEMANUSIAAN
UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS**

2017

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

PENGHARGAAN

Alhamdulillah syukur ke hadrat Allah SWT kerana dengan limpah kurnia-Nya, maka matlamat untuk menyiapkan tesis ini dapat dicapai walaupun dengan segala cabaran dan rintangan yang perlu ditempuhi.

Penghargaan yang tidak terhingga diucapkan kepada penyelia iaitu Dr. Yunus bin Sauman dan Dr. Ahmad Zainudin bin Husin di atas segala tunjuk ajar, perkongsian ilmu, pengalaman dan dedikasinya telah banyak menyumbang kepada kejayaan saya untuk menyempurnakan penulisan tesis ini. Ucapan terima kasih juga kepada semua kakitangan akademik yang bertugas di Jabatan Sejarah kerana banyak membantu dan sentiasa memberi dorongan kepada saya terutamanya, Dr. Nabir Hj Abdullah, Dr. Adnan bin Jusoh dan ramai lagi.

Sekalung terima kasih juga dirakamkan buat Profesor Emeritus Dato' Dr. Zuraina binti Abd Majid dan Pesuruhjaya Warisan, Jabatan Warisan Negara yang telah memberi peluang kepada saya untuk menimba ilmu pengetahuan yang sangat bermakna. Ucapan penghargaan dan terima kasih juga saya lafazkan kepada En. Henry Anyie Ajang, Bahagian Penyelidikan Orang Ulu (Majlis Adat Istiadat Sarawak) dan En. Ipoi Datan, Pengarah Jabatan Muzium Sarawak di atas kebenaran dan kerjasama untuk saya melaksanakan penyelidikan di Sarawak. Ucapan ini juga khusus dipanjangkan kepada pasukan Konservasi dari Jabatan Muzium Sarawak iaitu En. Iswandi dan anak buahnya iaitu Pn. Rahmah binti Yusof, En. Hamdan, En. Yahya dan lain-lain yang telah banyak meluangkan masa dan tenaga untuk membantu saya menyelesaikan penyelidikan ini.

Ingatan dan ucapan terima kasih tak terhingga juga saya tujukan buat Tuai Rumah Jalong ak Anyik, isteri dan keluarga serta seluruh ahli Rh Jalong yang sentiasa memberikan layanan baik dan kebenaran untuk saya melawat ke kawasan pemakaman klirieng milik mereka. Terima kasih juga atas segala kerjasama di sepanjang saya melaksanakan penyelidikan lapangan di Tatau, Sarawak. Selain itu, saya juga mengambil kesempatan merakamkan terima kasih kepada semua responden yang telah banyak berkongsi pengetahuan dan membantu saya di dalam penyelidikan ini terutamanya En. Jalong ak Anyik, Pn. Delilah ak Sekudan, En. Lada ak Along, Pn. Nyenget ak Anyeh dan Pn. Teruyah ak Anyi. Saya juga mengucapkan terima kasih saya kepada pihak pejabat Daerah Tatau yang telah memberi kebenaran kepada saya untuk melaksanakan penyelidikan di daerah Tatau.

Penghargaan dan doa juga saya rakamkan buat arwah ibu dan bapa yang sentiasa menjadi pendorong dan pencetus semangat diri saya. Teristimewa buat seluruh ahli keluarga yang amat memahami dan sentiasa memberikan dorongan serta semangat kepada saya, Sekalung terima kasih saya ucapkan buat mereka iaitu Azarida, Razali, Alias, Zaleha, Asri, Badri, Rohana dan Zuraidah. Semoga Allah jualah yang dapat membalas segala budi baik kalian.

Tidak lupa buat anak-anak saudara saya Alwani, Ashila, Imran, Iza, Ridwan, Hajah, Mamat, Farah, Aiman, Sufi, Amirul, Nisya, Baiti, Fatihah, Faiz, Ifah, Faiha serta Aliya dan Raisya (cucu). Telatah kalian semua sentiasa memberi semangat dan dorongan untuk acik terus berusaha untuk mencapai kejayaan. Akhir sekali, saya rakamkan ucapan terima kasih buat semua pihak atau individu yang telah bekerjasama dan membantu secara langsung atau tidak langsung dalam menjayakan penyelidikan ini.

ABSTRAK

Kajian ini bertujuan untuk menjawab beberapa persoalan berkaitan tradisi pengebumian klirieng sebagai amalan pengebumian sekunder masyarakat Tatau di Tatau, Sarawak. Fokus kajian merangkumi sejarah asal-usul orang Tatau, kepercayaan yang diamalkan, kaedah pembuatan klirieng, fungsi dan analisis perlambangan di sebalik motif dan ukiran yang terdapat di bahagian permukaan klirieng. Kajian ini juga melihat hubungan antara masyarakat Tatau dengan klirieng melalui hubungan spiritual iaitu klirieng sebagai perlambangan kepada aspek cara fikir dan falsafah masyarakat Tatau. Kaedah kualitatif dengan menggunakan pendekatan etnoarkeologi iaitu cabang kepada ilmu arkeologi digunakan untuk mendapatkan dan menganalisis data yang diperolehi. Tiga pendekatan yang dimaksudkan ialah pemerhatian di lapangan terhadap objek klirieng dan tapak pengebumian, temubual terhadap individu berautoriti seperti ketua adat, ketua rumah panjang dan juga penelitian terhadap rekod dan laporan serta penulisan terdahulu yang berkaitan dengan tradisi pengebumian sekunder. Penemuan daripada ketiga-tiga pendekatan tersebut dianalisis dan disintesis untuk menjawab persoalan kajian. Hasil kajian menunjukkan bahawa setiap proses dalam pengebumian klirieng bermula dari proses pembuatan klirieng, pemilihan dan pengukiran motif pada klirieng, proses menegakkan klirieng, sehinggalah kepada pantang larang sepanjang proses pengebumian klirieng merupakan manifestasi yang menggambarkan cara fikir dan falsafah orang Tatau pada ketika itu. Dapatan ini secara langsung membuktikan bahawa wujudnya hubungan di antara klirieng dengan masyarakat Tatau sebagai pewaris amalan budaya pengebumian tersebut. Kesimpulan daripada kajian menunjukkan bahawa amalan pengebumian klirieng ini memperlihatkan suatu tahap kreativiti, teknologi dan cara fikir masyarakat Tatau yang dijelmakan melalui polahias yang diukir pada objek klirieng tersebut. Kajian ini juga mengesahkan bahawa objek klirieng yang terdapat di Tatau, Bintulu, Sarawak merupakan tinggalan budaya masyarakat tempatan iaitu masyarakat Tatau sepertimana yang telah dilaporkan oleh beberapa penyelidik sebelum ini. Selain itu, kajian ini telah menambahbaik hipotesis taburan klirieng di Sarawak oleh Peter Metcalf yang sebelum ini tidak menjelaskan daerah Tatau sebagai salah satu kawasan pengebumian sekunder yang menggunakan klirieng di Sarawak.

STUDY ON KLIRIENG BURIAL TRADITIONS IN TATAU, SARAWAK FROM ETHNOARCHAEOLOGICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

The study aims at answering some questions relating to *klirieng*, a traditional secondary funeral practice, among the Tataus of Tatau district in Sarawak. It focuses on the history of the origin of the Tataus, their practiced beliefs, *klirieng* manufacturing methods and symbolism analysis behind the motifs and sculptures that existed on the surface of *klirieng*. The study also looks at the relationship between the Tataus and *klirieng* through a spiritual connection with the *klirieng* as the symbolism of the Tataus philosophy and thought. Qualitative method using ethno-archaeology approach is used to obtain and analyze the data collected. The three approaches are field observations of *klirieng* objects and burial site, interviews with authoritative individuals such as traditional leaders, longhouse chiefs and also in-depth study of records and reports as well as the earlier writings related to secondary burial tradition. The discovery of these three approaches are analyzed and synthesized to answer the research questions. The results show that each process in the *klirieng* funeral begins with the manufacturing process of *klirieng*, selection and carving of motifs on *klirieng* and process of placing *klirieng* upright to all the taboos during the *klirieng* burial process. All these are the manifestation that illustrates the philosophy and thought of the Tataus' burial process. These findings directly demonstrate that there is a relationship between the Tatau community and *klirieng* as heir to their culture and burial practices. In conclusion, the study indicates that the practice of *klirieng* burial portrays a level of creativity, technology and the mindset of the Tataus, as embodied in the decoration carved on the *klirieng* objects. The study also confirms that the *klirieng* objects found in Tatau, Bintulu, Sarawak are the cultural heritage of the Tataus as the local community as reported by several earlier researchers. In addition, this study has upgraded the hypothesis on the distribution of *klirieng* in Sarawak by Peter Metcalf who did not explain that Tatau district was one of the secondary funeral that use *klirieng* in Sarawak.

KANDUNGAN**Muka Surat**

PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN	ii
PENGHARGAAN	iii
ABSTRAK	v
ABSTRACT	vi
KANDUNGAN	vii
SENARAI GAMBAR	xi
SENARAI JADUAL	xv
SENARAI RAJAH	xvi
SENARAI PETA	xvii
SENARAI LAMPIRAN	xviii
GLOSARI	xix

BAB 1   PENGENALAN

1.1	Pendahuluan	1
1.2	Permasalahan Kajian	12
1.3	Objektif Kajian	13
1.4	Skop Kajian	14
1.5	Metodologi Penyelidikan	15
1.6	Kesimpulan	18

BAB 2 LATAR BELAKANG KAJIAN

2.1	Pendahuluan	20
2.1.1	Latar Belakang Geologi	22
2.2	Daerah Tatau	28
2.2.1	Lokasi	29
2.2.2	Bentuk Muka Bumi dan Penduduk	36
2.2.3	Iklim, Flora dan Fauna	40
2.2.4	Penduduk Daerah Tatau	43
2.3	Masyarakat Tatau di Daerah Tatau	45
2.3.1	Sejarah Asal-Usul Masyarakat Tatau	46
2.3.2	Pecahan Kumpulan dan Taburan Penempatan	59
2.3.3	Bahasa dan Stratifikasi Sosial	69
2.3.4	Adat dan Kepercayaan	75
2.4	Kesimpulan	81

BAB 3 ADAT KEMATIAN DALAM MASYARAKAT TATAU

3.1	Pengenalan	83
3.2	Pandangan Dunia Masyarakat Tatau Berhubung Kematian	85
3.2.1	Alam Besetau dalam Masyarakat Tatau	89
3.3	Adat Kematian Masyarakat Tatau	93
3.3.1	Adat Menghias Mayat	96
3.3.2	Adat Menghantar Lungun ke Kawasan Perkuburan	104
3.3.3	Adat Berkabung atau Uligh	107
3.3.4	Adat Habis Pantang atau Tuta Uligh	113
3.3.5	Adat Nulang	116

3.4	Kesimpulan	121

BAB 4 PEMBINAAN KLIRIENG: AMALAN TRADISI DAN KEPERCAYAAN

4.1	Pengenalan	123
4.2	Senibina Klirieng	124
4.2.1	Jenis Kayu	128
4.2.2	Pembahagian Ruang Penyimpanan	130
4.3	Proses Pembuatan Klirieng	136
4.3.1	Pemilihan Kayu	136
4.3.2	Proses Mengukir	142
4.3.3	Proses Menegak	150
4.3.3.1	Pengorbanan Hamba	158
4.3.3.2	Barang Irian atau Tenem	163
4.4	Kesimpulan	168

BAB 5 FUNGSI KLIRIENG

5.1	Pengenalan	170
5.2	Fungsi Klirieng	171
5.2.1	Penghubung Alam Kematian	171
5.2.2	Tempat Persemadian Golongan Bangsawan	175
5.2.3	Simbol Keberanian, Kekuasaan dan Ketinggian Status	179
5.2.4	Simbol Identiti dan Warisan Budaya Masyarakat	186
5.2.5	Simbol Penyatuan dan Kerjasama Masyarakat	190
5.3	Kesimpulan	193

BAB 6 ANALISIS MOTIF

6.1	Pengenalan	194
6.2	Jenis-Jenis Motif Yang Diukir Pada Klirieng	195
6.2.1	Elemen Geometri	195
6.2.2	Elemen Manusia	199
6.2.3	Elemen Fauna	203
6.2.4	Elemen Flora	210
6.3	Kesimpulan	215

BAB 7 MAKNA SIMBOL

7.1	Pengenalan	217
7.2	Makna Simbol	219
7.2.1	Lambang Ketinggian Status dan Darjat	220
7.2.2	Lambang Peralihan Roh ke Dunia Kematian	225
7.2.3	Lambang Alam Kematian	228
7.2.4	Lambang Perbezaan Darjat	230
7.2.5	Lambang Perbezaan Jantina	233
7.3	Kewujudan Klirieng dalam Masyarakat Tatau	236
7.4	Kesimpulan	239

BAB 8 RUMUSAN 241

RUJUKAN 259

LAMPIRAN

SENARAI GAMBAR

No. Gambar	Muka Surat
2.1	Pekan lama daerah Tatau 33
2.2	Pekan baru daerah Tatau 33
2.3	Bangunan pasar lama daerah Tatau 34
2.4	Penyelidik di Jeti bot daerah Tatau 34
2.5	Penduduk daerah Tatau yang menggunakan perkhidmatan bot di Jeti Bot daerah Tatau 35
2.6	Salah sebuah perkampungan di pinggir Sungai Tatau 35
2.7	Bentuk muka bumi daerah Tatau yang berbukit-bukau menjadi kawasan pertanian dan penanaman padi bukit. 38
2.8	Sungai Tatau yang menjadi nadi kehidupan masyarakat daerah Tatau 39
2.9	Salah sebuah Rumah Panjang yang menjadi kediaman sebahagian penduduk di pinggir Sungai Tatau 39
2.10	Etnik Tatau dengan pakaian tradisi mereka 64
2.11	Tuai Rumah Jalong bersama keturunan Tatau di kawasan pemakaman nenek moyang mereka 65
2.12	Rumah Jalong yang dihuni oleh masyarakat Tatau di pinggir Sungai Tatau 65
2.13	Kawasan jeti Rumah Jalong 66
2.14	Tuai Rumah Jalong bersama penghuni Rumah Jalong 66
2.15	Segeru yang dibina oleh masyarakat Tatau dalam upacara khas 78

3.1	Sebahagian gong milik Tuai Rumah Jalong yang terdapat di Rumah Jalong	93
3.2	Bahagian ‘dipehlamin’ atau ruai dan bahagian ‘sukar’ di dalam Rumah Jalong	100
3.3	Upacara menghantar lungun ke kawasan perkuburan oleh masyarakat Tatau.	103
3.4	Ahli keluarga masyarakat Tatau yang memakai kain lilit putih di kepala ketika upacara berkabung selepas kematian ahli keluarga	109
3.5	Tempayan yang digunakan untuk menyimpan tulang si mati dari golongan aristokrat masyarakat Tatau.	116
4.1	Ruang penyimpanan atau bilik yang terdapat pada batang klirieng di daerah Tatau	126
4.2	Sebahagian Klirieng milik masyarakat Tatau	129
4.3	Kawasan perkuburan klirieng masyarakat Tatau di pinggir Sungai Tatau	135
4.4	Beberapa jenis ukiran yang terdapat pada klirieng di daerah Tatau	140
4.5	Pengorbanan hamba ketika proses menegak tiang ‘Jerunei’. Dipetik dari Artikel ‘Jerunei’ oleh George Jamuh, The Sarawak Gazette, May 31, 1969, Hlm. 124.	144
4.6	Batu leper yang masih kelihatan di bahagian puncak klirieng di Tatau	149
4.7	Pinggan dan piring seramik yang ditemui ketika kerja pemuliharaan klirieng di Rantau Belak.	158
5.1	Ukiran motif manusia terbalik menggambarkan perjalanan roh si mati menuju ke alam kematian	165
5.2	Lokasi 5 batang klirieng milik kaum Tatau yang terletak di pinggir Sungai Tatau	175
5.3	Perbezaan dari aspek bentuk dan ukiran di antara klirieng milik kaum Tatau di daerah Tatau dengan Jerunei milik kaum Melanau di daerah Dalat	179
6.1	Ukiran bentuk mata yang terdapat pada batang klirieng K2	187

6.2	Ukiran bentuk mata yang terdapat pada batang klirieng K4	187
6.3	Motif bentuk V berlapis yang terdapat pada batang klirieng K4	188
6.4	Bentuk motif geometri yang terdapat pada klirieng di daerah Tatau iaitu motif segiempat (motif a), mata (motif b) dan V berlapis (motif c)	188
6.5	Motif Uduk Terbalik yang terdapat pada batang klirieng K1	190
6.6	Motif Uduk Duduk Bertenggong yang terdapat pada batang klirieng K1	191
6.7	Motif Bali Jetik (Antu Jaat) yang terdapat pada batang klirieng K1	191
6.8	Motif Tou Mebau (Antu Tinggi) yang terdapat pada batang klirieng K2, K3 dan K4	192
6.9	Motif Klamen 1 (K4) yang memaparkan bahagian hadapan separuh badan merangkumi muka, badan dan tangan diangkat ke bahagian leher.	196
6.10	Motif Klamen 2 (K4) yang memaparkan bahagian hadapan separuh badan merangkumi muka menghadap ke hadapan, kedua-dua tangan diangkat ke kepala, bahagian ekor ditarik ke belakang.	196
6.11	Motif Klamen 3 (K4) yang memaparkan bahagian hadapan separuh badan merangkumi bahagian sisi muka yang berpaling ke arah kanan, kedua tangan diletak ke bawah pinggang.	197
6.12	Motif Klamen 4 (K4) yang memaparkan bahagian hadapan separuh badan sedang berbaring ke sebelah kiri. Ukirannya merangkumi muka menghadap ke bawah, tangan kiri ke bawah dan tangan kanan diangkat ke belakang kepala.	197
6.13	Motif Klamen 7 (K4) yang memaparkan bahagian sisi badan secara penuh yang menampakkan seolah klamen sedang duduk.	198
6.14	Motif Klamen 6 (K2) yang memaparkan bahagian sisi kiri badan secara penuh membongkok ke bawah merangkumi sisi muka kiri, badan, tangan diangkat ke atas menyentuh kepala dan kaki yang dibengkok ke bawah badan.	198
6.15	Motif Klamen 5 (K2) yang memaparkan bahagian sisi kiri badan secara penuh berbaring ke atas merangkumi sisi muka, badan, tangan dan ekor.	199
6.16	Motif Daun Teloh yang terdapat pada klirieng K1	201

6.17	Motif Buak Teloh yang terdapat pada tiang klirieng K4	201
6.18	Motif Bunga Teloh yang terdapat pada tiang klirieng K1	202
6.19	Elemen alam semulajadi yang terdapat pada tiang klirieng di kawasan kajian iaitu Daun Teloh (motif a), Bunga Teloh (motif b) dan Buak Teloh (motif c).	202
7.1	Motif ukiran Tou Mebau pada batang klirieng di Tatau	211
7.2	Motif ukiran Uduk pada batang klirieng di Tatau	213
7.3	Motif ukiran Bali Jetik yang terdapat pada klirieng di Tatau	215
7.4	Motif ukiran Uduk yang terdapat pada klirieng di Tatau	216
7.5	Motif ukiran Pokok Teloh yang didapati diukir pada batang klirieng di Tatau	218
7.6	Kludan yang terdapat di Tatau	221
7.7	Motif Tou Mebau yang mempunyai 2 tanda bulat	224
7.8	Motif Tou Mebau yang mempunyai 1 tanda bulat	224

SENARAI JADUAL

No. Jadual		Muka Surat
6.1	Jenis motif Geometri yang terdapat pada klirieng di Tatau	186
6.2	Jenis motif berbentuk manusia yang terdapat pada klirieng di Tatau	189
6.3	Motif haiwan yang terdapat pada klirieng di Tatau	195
6.4	Motif alam semulajadi yang terdapat pada klirieng di Tatau	200
7.1	Jenis motif ukiran manusia yang diukir pada klirieng di Tatau	209

SENARAI RAJAH

No. Rajah	Muka Surat
2.1 Carta salasilah keturunan Punan Kakus	50
2.2 Senarai nama Tuai Rumah bagi masyarakat Tatau	67
2.3 Struktur hirarki masyarakat Tatau	72
3.1 Alam kematian menurut kepercayaan masyarakat Tatau	86
5.1 Ukuran / saiz klirieng di Tatau	175

SENARAI PETA

No. Peta	Muka Surat
2.1 Kedudukan 11 bahagian di Negeri Sarawak	26
2.2 Lokasi kedudukan daerah Tatau di Bahagian Bintulu, Sarawak	27
2.3 Lokasi kedudukan daerah Tatau di Sarawak	30
2.4 Kawasan Tatau yang terletak di dalam lingkungan taburan masyarakat yang mengamalkan pengebumian sekunder di Sarawak	32
2.5 Kawasan ' <i>Planted Forest Zone</i> ' bagi penanaman pokok 'Acacia' oleh kerajaan negeri Sarawak	37
2.6 Kedudukan wilayah bahasa-bahasa Austronesia	73

SENARAI LAMPIRAN

- A** Cerita lagenda 1: Asal-usul masyarakat Tatau di daerah Tatau
- B** Cerita lagenda 2: Asal-usul keturunan Tatau
- C** Senarai 100 perkataan dari bahasa Iban, Beketan, Punan, Tatau dan Lugat
- D** Cerita lagenda 3: Perkahwinan Saging dengan Nyutah
- E** Maklumat Pokok Belian/*Borneo Ironwood*
- F** Senarai nama pemilik Klirieng masyarakat Tatau
- G** Senarai Responden yang ditemubual sewaktu penyelidikan
- H** Kerja-kerja penyelidikan yang dilaksanakan oleh penyelidik

GLOSARI

Adat Bungan	Suatu bentuk kepercayaan animisme yang mempercayai tentang wujudnya semangat atau roh di alam sekeliling mereka
Antu Gerasi	Hantu tinggi
Antu palak	Tengkorak kepala manusia
Aweh	Golongan pertengahan dalam masyarakat Tatau
Bali jetik	Ukiran berbentuk manusia yang memakai topeng di bahagian mata. Ukiran ini diukir pada batang klirieng
Belian	Sejenis kayu keras yang digunakan untuk membuat klirieng
Beliong	Kapak batu atau beliong yang diperbuat daripada batu yang ditajamkan dan diikat pada kayu untuk digunakan sebagai alat menebang pokok
Beruen	Roh si mati
Besetau	Alam kematian yang terletak di dunia bahagian bawah tanah
Dipehlamin	Bahagian ruai di dalam rumah panjang
Kalong	Sejenis haiwan dari spesies tupai atau juga dikenali sebagai Kubung
Klirieng	Tiang pengebumian
Kludan	Klirieng yang dibina tanpa sebarang motif atau ukiran
Lungun	Sejenis keranda
Manang	Bomoh atau pawang
Maren	Golongan raja atau bangsawan dalam masyarakat Tatau
Menselan	Upacara memotong babi untuk dijadikan sebagai korban

Metok (Rod)	Sejenis pokok dalam hutan yang berisi seperti lamanta
Neja	Denda
Nulang	Upacara mengeluarkan tulang-tulang si mati dari keranda
Nyeho	Burung Helang
Pulou pagung	Kain putih yang diikat di bahagian kepala ketika berkabung
Sangkoh	Sejenis senjata daripada kayu dan nibong untuk memburu binatang
Tajau	Tempayan
Tenem	Barang iringan atau barangan kubur
Teloh	Sejenis pokok atau tumbuhan liar di hutan belantara Borneo
Tepirok	Keranda
Tekujuk kepa	Tarian buluh
Tou mebau	Ukiran berbentuk hantu tinggi
Tuai Rumah	Ketua rumah panjang di Sarawak
Tugong	Bukit
Tuta Uligh	Adat habis berkabung
Uduk	Ukiran berbentuk manusia
Uligh	Adat Berkabung
Ulun	Golongan hamba

BAB 1

PENGENALAN

Klirieng merupakan batang balak yang dijadikan sebagai tiang pengebumian di dalam amalan pengebumian sekunder oleh masyarakat pribumi di Sarawak pada zaman lampau. Amalan pengebumian ini boleh diklasifikasikan sebagai salah satu kaedah pengebumian purba yang didapati telah diamalkan oleh beberapa suku kaum pribumi di Sarawak seperti Punan Bah, Berawan, Melanau, Kajang dan Tatau. Kepentingan klirieng di dalam perlaksanaan adat dan kepercayaan tradisi mereka menjadikan objek tersebut sebagai warisan tradisi penting yang dipelihara dan dipertahankan semenjak zaman nenek moyang mereka terdahulu.

Walaupun agak sukar untuk menyatakan dengan tepat tentang usia sebenar sesebuah klirieng atau bilakah bermulanya tradisi penggunaannya di Sarawak, namun kewujudan dan penggunaan klirieng dipercayai telah bermula sejak beberapa ratus tahun yang lampau. Klirieng yang dimiliki oleh Etnik Tatau dianggarkan dibina pada 1880 dan kini berusia lebih kurang 136 tahun. Klirieng yang terletak di Rantau Belak, Tatau ini telah diwartakan di bawah *Sarawak Cultural Heritage Ordinance 1993* sebagai monumen bersejarah di Negeri Sarawak. Dalam membicarakan soal usia klirieng yang terdapat di Sarawak, satu kajian berkaitan sejarah masyarakat di Sarawak oleh Hugo Steiner mendapati bahawa kiliring (panggilan lain bagi klirieng) milik kaum Kejaman yang kini terdapat di perkarangan Muzium Negeri Sarawak telah dibina pada 1850.¹ Kiliring tersebut telah dibina oleh Keding Lalang dan anaknya Tama Tipong Tului selama tiga tahun untuk menempatkan sisa rangka 5 orang ahli keluarga mereka

Amalan penggunaan klirieng di dalam budaya pengebumian tersebut dilihat sebagai suatu amalan tradisi yang sangat unik dan menarik. Perlaksanaan kepercayaan ini melibatkan pembinaan sebatang kubur dari kayu Belian yang sebahagiannya mencapai ketinggian sehingga 20 meter dan dihiasi dengan berbagai jenis motif ukiran. Beberapa upacara atau ritual keagamaan akan dilaksanakan pada setiap peringkat penghasilan sesebuah klirieng mengikut adat dan kepercayaan setiap masyarakat pengamalnya.

---

¹ Hugo Steiner, 2007, *Sarawak: People of the Longhouse and Jungle*, Kota Kinabalu: Opus Publications. Hlm. 95.

Penyelidik mendapati bahawa klirieng yang menjadi tumpuan kajian dalam tesis ini berfungsi sebagai tiang pengebumian atau tempat persemadian terakhir para bangsawan dan ketua masyarakat dalam kalangan etnik Tatau. Selain itu, penyelidik turut mendapati bahawa kewujudan klirieng tersebut mempunyai makna tersirat terutamanya berkaitan sistem kepercayaan etnik Tatau dalam aspek kerohanian. Etnik Tatau mempercayai bahawa klirieng merupakan suatu simbol keberanian, ketinggian status, kekayaan dan medium yang mampu menghubungkan alam dunia dan alam kematian.

Keunikan dan keistimewaan Klirieng digambarkan oleh motif ukiran yang diukir pada batang Klirieng. Kewujudan pelbagai jenis motif dan polahias yang menghiasi batang klirieng didapati menyimpan makna tertentu yang hanya dapat ditafsir dan difahami oleh masyarakat yang mengamalkan penggunaannya. Kehadiran klirieng di daerah Tatau juga secara tidak langsung membuktikan bahawa telah berlaku satu evolusi atau perkembangan dalam aspek pengetahuan dan amalan kepercayaan dalam kalangan masyarakat tersebut. Ia diperlihatkan melalui kewujudan perbagai jenis ukiran yang telah dihasilkan oleh tukang ukir mahir sehingga mampu menghasilkan ukiran yang kreatif seperti yang terukir pada tiang pengebumian tersebut. Penyelidik mendapati motif dan ukiran tersebut dapat menjelaskan cara fikir dan pandangan dunia masyarakat tersebut pada masa lampau.

Walaupun corak kehidupan etnik Tatau kini semakin berubah selari dengan perubahan semasa dalam masyarakat, namun adat resam dan kepercayaan etnik Tatau yang berpaksikan kepada kepercayaan lampau yang diwarisi dari nenek moyang mereka terdahulu yang dikenali sebagai 'Adet Bungan' masih diamalkan sehingga ke

hari ini. Etnik Tatau masih terus mempertahankan klirieng yang dimiliki mereka sebagai bukti yang dapat menjelaskan dan menguatkan fakta tentang kewujudan bangsa mereka di bumi Sarawak.

Oleh yang demikian, kajian etnoarkeologi ini akan digunakan bagi memahami beberapa aspek sejarah dan budaya suku kaum ini melalui hubungannya dengan budaya kebendaan yang diamalkan oleh mereka suatu ketika dahulu. Kajian ini amat penting untuk dilaksanakan kerana sehingga kini masih tidak terdapat penyelidik yang mengkajinya secara ilmiah.

1.1.1 Latar Belakang Kajian

Pengebumian merupakan satu bentuk upacara yang dilakukan untuk mengebumikan si mati mengikut agama, amalan atau kepercayaan yang dianuti oleh seseorang individu mahupun kumpulan masyarakat sejak zaman prasejarah lagi. Mengikut rekod penyelidikan arkeologi di Malaysia, terdapat pelbagai kaedah atau bentuk pengebumian prasejarah yang telah ditemui di Malaysia berdasarkan kepada peringkat zaman yang berbeza. Setiap bentuk pengebumian yang ditemui sebelum ini memperlihatkan beberapa amalan pengebumian yang nyata berbeza mengikut masa, lokasi dan kepercayaan sesebuah masyarakat. Jumpaan pengebumian terawal di negara kita seperti yang direkodkan adalah penemuan tengkorak di Gua Niah, Sarawak yang berusia sekitar 40,000 tahun yang lalu.

Menurut catatan Lucas Chin:

By about 40,000 years ago, there were already true men living at Niah. These early people were food gatherers and simple hunters, using very crude tools known as choppers. They probably lived in small groups and already knew the use of fire which they made by striking quartz pebbles together to produce sparks directed to resin.²

Manakala bentuk pengebumian paling awal dicatatkan adalah penemuan ‘manusia Perak’ di Gua Gunung Runtuh, Lenggong, Perak iaitu pada zaman epi-Paleolitik atau Hoabinhian yang berusia antara 10,000 hingga 11,000 tahun dahulu. Penemuan ini menunjukkan bahawa terdapat suatu kaedah pengebumian yang unik dan cermat dalam posisi fetus dan diiringi bahan kiriman berupa alat batu, cengkerang, dan daging binatang seperti babi hutan, monyet, biawak, kura-kura, rusa, harimau bintang

dan ungka.³

Pengebumian zaman Neolitik dan logam yang menarik pula ditemui di Gua Harimau, Lenggong, Perak iaitu ditemui 11 rangka manusia yang dikirimkan dengan artifak zaman tersebut dan ditemui 4 rangka manusia yang mewakili zaman logam dengan artifak gangsa.⁴ Semenjak zaman prasejarah, bahan iringan yang dikirim bagi mengiringi si mati dipilih berdasarkan kepada status kedudukan dan keistimewaan yang dimiliki si mati.

² Lucas Chin, 1977, *Archaeological Work in Sarawak with special reference to Niah Caves, Sarawak Museum Occasional Paper No.1*, Kuching: Sarawak Museum. Hlm.11.

³ Zuraina Majid, 2003, *Arkeologi di Malaysia*, Universiti Sains Malaysia: Pusat Penyelidikan Arkeologi Malaysia. Hlm. 167.

⁴ Mokhtar saidin, 2010, *Bukti prasejarah di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka. Hlm. 86.

Penyelidikan arkeologi yang telah dilakukan di Sabah Timur oleh Yunus Sauman⁵ telah menemui satu lagi kaedah pengebumian yang juga unik iaitu pengebumian yang menggunakan keranda kayu balak yang bermula sekitar 1100 tahun dahulu. Pada sekitar 1000 tahun dahulu pula, keranda ini telah dihias pula dengan pelbagai ragam hias termasuk direka dengan bentuk kepala buaya, kerbau dan sebagainya.

Kajian dan penyelidikan sebelum ini amat penting sebagai rujukan yang mampu menghuraikan tentang wujudnya kepelbagaian cara atau kaedah pengebumian yang telah diamalkan oleh masyarakat zaman lampau di negara kita. Justeru, kehadiran klirieng di Tatau dilihat sebagai satu bukti sejarah yang sangat penting dan perlu dikaji bagi melengkapi rentetan sejarah pengebumian masyarakat tradisi khususnya di

1.1.2 Kajian Lepas

Penyelidik telah mencari maklumat dari penyelidikan-penyelidikan yang terdahulu berkaitan klirieng dan etnik Tatau. Namun, tidak terdapat penyelidik yang menulis dengan lengkap berkaitan topik yang dikaji. Kebanyakannya hanya menyentuh sedikit iaitu secara sepintas lalu tanpa huraian yang lengkap. Misalnya, kajian awal yang berbentuk tinjauan terhadap klirieng di Sarawak sebelum ini telahpun dilakukan oleh

⁵ Yunus Sauman Sabin, 2002, *Kajian Arkeologi di Lembah Kinabatangan, Sabah dengan Tumpuan Kepada Gua Batu Tulug (Disertasi Sarjana, Universiti Malaya: Fakulti Sastera dan Sains Sosial.*

Hedda Morrison⁶ pada tahun 1976. Namun kajian ini hanya menyatakan secara sepintas lalu berkenaan terdapatnya penggunaan ‘kubur tegak’ yang diukir dari kayu yang tahan lama oleh masyarakat Kayan di Sarawak pada zaman dahulu yang digelar sebagai ‘Salong’. Namun, tiada penjelasan lanjut atau maklumat terperinci berkaitannya.

Selain itu, terdapat juga kajian yang dilakukan oleh Heidi Munan⁷ pada tahun 2007. Walau bagaimanapun, kajian ini hanya menyatakan tentang lokasi dan sedikit maklumat berkaitan senibina klirieng dalam masyarakat Punan Bah di daerah Belaga, Sarawak. Kajian beliau hanya menyatakan bahawa terdapat penggunaan klirieng dalam kalangan masyarakat tersebut. Namun kajiannya tidak menyentuh tentang klirieng di Tatau dan tiada sebarang analisis terhadap motif atau pola hias serta hubungan antara klirieng dengan kepercayaan tradisi penduduk setempat yang mengamalkannya.

Penyelidikan berkaitan warisan kebudayaan Sarawak yang dijalankan oleh Lucas Chin⁸ pada tahun 2009 juga hanya menyentuh sedikit mengenai klirieng dengan hanya memaparkan gambar dan lokasinya sahaja tanpa sebarang penjelasan lebih lanjut. Walau bagaimanapun, penyelidik telah menjalankan kajian terhadap populasi masyarakat di Sarawak dengan memberikan jumlah penduduk Sarawak mengikut etnik melalui jadual jumlah penduduk yang dikaji. Berdasarkan jadual tersebut, beliau menyatakan mengenai jumlah masyarakat Tatau yang hanya tinggal seramai 102 buah keluarga pada masa kajian dilaksanakan. Namun, tiada maklumat lanjut mengenai

---

⁶ Morrison, Hedda, 1976, *Sarawak*, Singapore: Federal Publications.

⁷ Munan, Heidi, 2007, *Thrills and Treasures of Historical Landmarks Sarawak*, Shah Alam: Marshall Cavendish.

⁸ Lucas Chin, 2009, *Cultural Heritage of Sarawak*, Kucing: Sarawak Museum.

masyarakat ini. Penulisan beliau hanya memaparkan gambar dan lokasi klirieng yang dihasilkan oleh masyarakat yang mendiami kawasan Ulu Belaga yang mana klirieng tersebut kini telah dipindahkan ke Muzium Negeri Sarawak di Kuching.

Brooke, Margaret⁹ di dalam bukunya 'My life in Sarawak' pada tahun 1986 juga pernah menyentuh berkenaan wujudnya tiang pengebumian di dalam suku kaum Kayan. Namun, penulisannya berkaitan tiang pengebumian ini adalah sekadar sepintas lalu iaitu sewaktu menceritakan pengalamannya ketika menyusuri Sungai Rejang dan melalui kawasan berdekatan daerah Kapit. Walau bagaimanapun, penulisannya tidak menyentuh berkenaan klirieng mahupun masyarakat Tatau yang mendiami daerah Tatau.

...and here and there along the banks of those higher reaches of the Rejang are to be seen interesting and wonderful monuments of Kayan industry, in the shape of tombs carved by the people containing the remains of their most famous chiefs.¹⁰

Memandangkan tradisi penggunaan klirieng ini berkaitan secara langsung dengan adat kematian dan pengebumian sekunder, pengkaji telah cuba untuk mendapatkan laporan atau sebarang hasil penulisan berkaitan dengan adat kematian dalam kalangan masyarakat tempatan khususnya etnik Tatau, namun tidak terdapat satupun penulisan yang membicarakan tentangnya. Walau bagaimanapun, penyelidik

⁹ Brooke, Margaret, 1986, *My Life in Sarawak*, New York: Oxford University Press.

¹⁰ *Ibid.* Hlm. 217.

mendapati terdapat penulisan berkaitan dengan adat kematian ‘Melanau Likow’ yang menggunakan jerunei sebagai medium persemadian pemimpin dalam kalangan mereka.

Kebanyakan penulisan dan penyelidikan berkaitan pengebumian di Malaysia mahupun di Sarawak khususnya tidak menyentuh tentang tiang pengebumian klirieng. Penyelidikan yang dijalankan oleh Zuraina Majid misalnya telah menghasilkan penulisan yang bertajuk ‘Arkeologi di Malaysia’ pada tahun 2003.¹¹ Buku ini menjelaskan tentang zaman prasejarah Malaysia semenjak kemunculan manusia awal yang diketahui hingga ke era sejarah.¹² Penulisan ini amat menarik dengan perincian berkenaan kerja-kerja penggalian dan penemuan-penemuan arkeologi zaman prasejarah di beberapa tempat di Malaysia seperti tapak petempatan tertua di Malaysia iaitu Lembah Lenggong, Perak, Gua Niah, Sarawak dan beberapa tempat lain. Namun, catatan dalam buku ini tidak menyentuh mengenai tiang pengebumian klirieng di Sarawak.

Peter Bellwood dalam penulisannya bertajuk ‘Prasejarah kepulauan Indo-Malaysia (edisi revisi) pada tahun 2000¹³ menyentuh berkenaan penguburan manusia di Gua Niah, Sarawak. Beliau menjelaskan berkaitan penemuan tunggal tengkorak dan beberapa tulang panjang oleh Tom Harrisson yang berusia sekitar 40,000 tahun¹⁴ yang lalu iaitu dari zaman Pleistosen Akhir. Beliau turut menjelaskan tentang penguburan di

¹¹ Zuraina Majid, 2003, *Arkeologi di Malaysia*, Universiti Sains Malaysia: Pusat Penyelidikan Arkeologi Malaysia.

¹² *Ibid.* Hlm.18.

¹³ Peter Bellwood, 2000, *Prasejarah kepulauan Indo-Malaysia* (edisi revisi), Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.

¹⁴ *Ibid.*

tapak tersebut iaitu dari lapisan pratembikar di atas jenazah manusia dalam posisi terlipat atau duduk, dan pecahan tulang yang telah rosak seperti yang ditemui dari tapak Hoabinhian.¹⁵ Menurutny, orang yang dikubur dalam posisi duduk adalah bertarikh antara 12000 SM dan 6000 SM. Manakala yang terlipat berusia kira-kira 9000 SM ke atas. Walau bagaimanapun, tidak terdapat maklumat berkaitan pengebumian yang menggunakan klirieng. Ia hanya terbatas kepada pengebumian di dalam gua pada zaman prasejarah.

Mokhtar Saidin telah menghasilkan penulisan bertajuk ‘Bukti prasejarah di Malaysia pada 2010.¹⁶ Di dalam penulisan, beliau telah menghurai dan menyentuh tentang pengebumian prasejarah di Malaysia yang merangkumi pengebumian Paleolitik sehingga ke Zaman Logam. Namun, tidak terdapat maklumat berkaitan pengebumian yang menggunakan klirieng di Sarawak.

Jabatan Muzium Malaysia pada 2011 melalui buku terbitannya bertajuk ‘Tamadun Prasejarah Malaysia: Muzium Negara’ turut menulis berkenaan tamadun prasejarah di Malaysia. Penulisan di dalam buku ini menyentuh tentang pengebumian prasejarah yang bermula sekitar 40,000 tahun dahulu menerusi penemuan tengkorak di Gua Niah, Sarawak.¹⁷ Apa yang menarik, buku ini menyentuh berkenaan pengebumian sekunder dalam kalangan suku kaum Orang Ulu dan Kelabit di Sarawak. Berdasarkan buku tersebut si mati dibiarkan reput dan kemudiannya tulang dan tengkorak akan

---

¹⁵ *Ibid.* Hlm. 262.

¹⁶ Mokhtar Saidin, 2010, *Bukti Prasejarah di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

¹⁷ Jabatan Muzium Malaysia, 2011, *Tamadun Prasejarah Malaysia: Muzium Negara*, Kuala Lumpur: Jabatan Muzium Malaysia. Hlm.98.

disusun di dalam tembikar, tempayan, martaban atau keranda khusus seperti ‘salong’ dan ‘klirieng’.¹⁸ Namun, catatan mengenainya amat ringkas dan terbatas. Justeru, satu penyelidikan mengenainya amat perlu untuk dilaksanakan bagi melengkapi maklumat sejarah pengebumian di Malaysia.

Data dan maklumat yang diperolehi ini amat jelas menunjukkan bahawa sehingga ke hari ini, masih tidak terdapat sebarang kajian yang lengkap mengenai klirieng. Ia menyakinkan kita bahawa perlunya satu penyelidikan khusus berkaitan klirieng yang lebih komprehensif dan teliti. Penyelidikan ini akan memperolehi data-data dan maklumat baru mengenainya yang penting untuk dirungkai dan diperjelaskan. Justeru, kajian ini dilihat sangat penting untuk dilaksanakan secara ilmiah dan menyeluruh.

Terdapat juga beberapa penulisan berkaitan dengan penggunaan klirieng di dalam akhbar, tetapi sifatnya terlalu ringkas dan jauh sekali daripada menjelaskan berkaitan elemen kebudayaan ini secara ilmiah. Penulisan tersebut walaupun tidak dapat dinafikan sumbangannya dalam menyampaikan berita dan maklumat kepada masyarakat, namun ia adalah lebih bersifat sensasi daripada menyampaikan sesuatu secara akademik. Misalnya ialah artikel yang ditulis oleh Mohamed Muda pada tahun 2010 yang bertajuk ‘Misteri etnik : Klirieng bukti kewujudan suku kaum Tatau,’¹⁹ artikel yang ditulis oleh Mohamed Muda & Mohd Roji Abdullah pada tahun yang sama

---

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Mohamed Muda, 2010, Misteri Etnik: Klirieng bukti kewujudan suku kaum Tatau.

iaitu 2010 bertajuk ‘Muzium segerakan usaha selamat Klirieng bersejarah Tatau’²⁰ dan beberapa artikel lain yang menyentuh sedikit tentang klirieng.

Oleh yang demikian, dapat dinyatakan bahawa masih terlalu banyak persoalan mengenai Klirieng yang perlu dikaji terutamanya berkaitan sejarah dan penggunaan klirieng, amalan pengebumian yang diamalkan, makna dan falsafah di sebalik proses penghasilannya dan perlaksanaan upacara pengebumian menggunakan klirieng dalam etnik Tatau. Justeru, kajian ini dilihat amat perlu bagi menjelaskan pelbagai persoalan tersebut yang akan menjadi sebahagian daripada tesis ini.

1.2 Permasalahan Kajian

Sehingga ke hari ini, kajian terhadap klirieng adalah terlalu umum dan amat terbatas. Walaupun sebelum ini terdapat banyak penyelidikan berkaitan pengebumian di Malaysia yang dijalankan oleh para penyelidik tempatan dan luar, namun pengkajian tersebut tidak banyak menyentuh tentang amalan pengebumian klirieng di Sarawak. Beberapa penyelidik sebelum ini hanya menyentuh secara sepintas lalu mengenai kaedah pengebumian tersebut. Sehingga kini, masih tidak terdapat penyelidik yang mengkaji tentang klirieng secara teliti dan lengkap.

---

²⁰ Mohamed Muda & Mohd Roji Abdullah, 2010, Muzium segerakan usaha selamat Klirieng bersejarah Tatau.

Justeru, kajian ini akan cuba mengkaji berkenaan sejarah dan fungsi klirieng dalam kalangan etnik Tatau. Ia penting untuk melihat sejauhmana objek klirieng ini boleh dijadikan sebagai suatu cerminan terhadap cara fikir masyarakat Tatau pada zaman tersebut. Andaian awal penyelidikan berdasarkan kepada penelitian dan analisis terhadap ukiran dan pola hias yang terdapat pada batang klirieng mendapati ianya mencerminkan cara fikir dan pandangan dunia etnik Tatau pada zaman lampau.

1.3 Objektif Kajian

Berdasarkan kepada permasalahan kajian yang dihuraikan di atas maka objektif kajian adalah seperti berikut:

- a) Mengkaji sejarah pendudukan etnik Tatau di daerah Tatau
- b) Membincangkan adat kematian, kaedah dan proses pembuatan klirieng dalam kalangan etnik Tatau
- c) Menganalisis fungsi klirieng
- d) Menghubungkan motif polahias dengan cara fikir dan falsafah etnik Tatau

1.4 Skop Kajian

Isu berkaitan sejarah pengamalan dan budaya pengebumian sekunder yang menggunakan klirieng merupakan satu isu baru di dalam kajian sejarah di Malaysia. Sehingga kini, masih tidak terdapat penulisan yang lengkap atau penyelidik yang mengkaji secara mendalam berkaitan artifak sejarah ini. Oleh kerana terdapat beberapa masyarakat lain yang dahulunya mengamalkan penggunaan klirieng di Sarawak, ruang lingkup fizikal kajian ini hanya akan menfokuskan kepada daerah Tatau yang terletak di bahagian Bintulu, Sarawak. Dengan kata lain, pengkaji akan menjadikan daerah tersebut sebagai teras kepada kajian lapangan sementara tapak-tapak lain di Sarawak dijadikan sebagai panduan dan asas perbandingan terhadap data penting yang diperolehi. Kajian ini juga akan ditumpukan khusus kepada etnik Tatau yang mengamalkan tradisi penggunaan klirieng suatu ketika dahulu.

Dari segi ruang lingkup masa, pengkaji masih belum dapat memastikan dengan tepat permulaannya kerana ia bergantung kepada hasil pentarikhan yang akan dilakukan nanti. Walau bagaimanapun, apa yang pasti ialah tradisi ini dipercayai telah diamalkan sejak beratus tahun dahulu. Oleh itu, kajian ini akan bermula daripada semenjak wujudnya kebudayaan tersebut dan akan menjangkau hingga ke saat ini.

1.5 Metodologi Kajian

Pendekatan utama dalam penyelidikan ini ialah kajian lapangan etnoarkeologi. Disiplin ini sebenarnya merupakan satu bidang baru di Malaysia walaupun ia telah diperkenalkan lebih seabad lalu di negara-negara maju. Ia merupakan satu gabungan atau jalinan di antara bidang arkeologi dengan etnografi. Penggunaan disiplin ini dipercayai mampu menghasilkan suatu kajian yang lebih lengkap dan terperinci. Sehingga ke hari ini, pendekatan ini sudahpun menjadi semakin popular dalam kalangan ahli arkeologi tempatan. Walau bagaimanapun, sehingga kini masih belum banyak kajian yang benar-benar mengkhusus dalam bidang tersebut.

Sesuai dengan sifat bidang ini, penyelidik akan menggunakan kaedah etnografi (khususnya terhadap tradisi pengebumian) penduduk setempat yang terpilih untuk mendapatkan jawapan kepada persoalan yang ditimbulkan. Pendekatan ini akan lebih ketara apabila pengkaji menghuraikan persoalan makna di sebalik simbol atau motif polahias yang terdapat pada tiang klirieng, pemilihan lokasi pengebumian dan kepercayaan yang terangkum di dalam pelaksanaan upacara pengebumian itu sendiri.

Memandangkan bidang ini masih merupakan sebahagian daripada cabang bidang arkeologi maka pendekatan arkeologi terutamanya untuk mendapatkan pentarikan relatif tetap akan dijalankan. Namun begitu pengkaji akan tetap mengambil kira beberapa masalah pentarikan seperti masalah penggunaan semula terhadap bahan-bahan pengebumian yang tentunya menuntut perbincangan yang lebih komprehensif. Pentarikan ini akan digunakan untuk menjelaskan tradisi pengebumian klirieng dalam konteks sejarah masyarakat di Sarawak.

Penyelidik juga akan menggunakan pendekatan arkeologi dalam menganalisis motif-motif polahias yang terdapat pada klirieng. Dari segi analisis terhadap polahias klirieng, penyelidik akan memberi tumpuan kepada aspek jenis polahias sama ada ia bermotif fauna, tumbuhan, geometrik, manusia atau alam semesta, juga pemilihan berdasarkan lokasi serta kecenderungan untuk mengukir motif tertentu pada tiang klirieng. Umpamanya, adakah ukiran bermotif fauna lebih cenderung diletakkan di bahagian atas, tengah atau di bahagian bawah klirieng.

Berhubung dengan sasaran kumpulan masyarakat yang akan dikaji, penyelidik akan memilih salah satu kumpulan penduduk yang dianggap sebagai *native* di bahagian Bintulu, Sarawak iaitu etnik Tatau. Kajian ini akan cuba mencari hubungan di antara masyarakat tersebut dengan amalan tradisi dan tinggalan-tinggalan klirieng yang masih belum dikesan. Dengan kata lain, kajian ini mengesahkan pengamalan tradisi penggunaan klirieng oleh etnik tersebut.

Berdasarkan kepada sifat bidang penyelidikan ini, kajian ini akan melibatkan pelaksanaan kajian lapangan. Malah kekuatan penyelidikan ini bergantung sepenuhnya kepada hasil kajian lapangan yang dapat menyokong dan memperkukuhkan lagi data yang diperolehi. Oleh itu, penyelidik telah menjalankan kajian lapangan dari tahun 2012 sehingga 2014.

Dari segi cara pengukuran data, penyelidik telah melawat lokasi tapak pengebumian klirieng yang telah dikenalpasti, mendokumentasi semua maklumat yang berkaitan iaitu lokasi, bentuk dan polahias klirieng, mengenalpasti jenis kayu yang digunakan dan budaya ritual yang diamalkan oleh mereka. Penyelidik juga telah

mendapatkan data etnografi yang berkaitan dengan adat resam dan tradisi pengebumian penduduk berdasarkan kumpulan masyarakat sasaran yang telah dikenalpasti. Pengumpulan data etnografi ini telah dilaksanakan melalui dua cara iaitu kajian lapangan dan pencarian melalui kaedah kepustakaan di Perpustakaan Negara Malaysia, Arkib Negeri Sarawak, Jabatan Muzium Sarawak, Perpustakaan Negeri Sarawak dan perpustakaan di universiti-universiti di Malaysia. Penyelidik turut meneliti rekod-rekod lama yang disimpan oleh orang perseorangan sewaktu kerja lapangan dijalankan.

Berdasarkan kepada sumber bertulis yang agak terbatas, penyelidik turut menggunakan kaedah temubual bagi mendapatkan maklumat yang diperlukan. Penyelidik telah memberi keutamaan dan memilih tokoh-tokoh berkaitan yang terdiri daripada penduduk asal etnik Tatau sebagai responden yang diyakini dapat menambahkan maklumat penting yang diperlukan bagi menjawab persoalan dan permasalahan yang dikaji. Penyelidik juga telah berkesempatan menemubual beberapa tokoh lain yang telah dikenalpasti sewaktu menjalankan kajian di lokasi kajian.

Untuk menjadikan perjalanan kajian ini lebih teratur dan sistematik, penyelidik telahpun merujuk beberapa hasil kajian dalam bidang yang sama iaitu bidang etnoarkeologi. Antaranya ialah kajian yang dilakukan oleh Richard Morrall Cooler²¹ bertajuk *The Karen Bronze Drums of Burma: The Magic Pond*. Walaupun kajian beliau itu tidak berkaitan dengan klirieng tetapi cara dan kaedah yang beliau gunakan sangat penting sebagai rujukan penyelidik. Ini kerana beliau melihat budaya masyarakat Karen dengan menggunakan artifak gendang sebagai subjek kajiannya. Umpamanya, di

---

²¹ Cooler, Richard Morrall, 1979, *The Karen Bronze Drums of Burma: The Magic Pond*, (Ph.D. Thesis), Cornell University: Faculty of the Graduate School.

peringkat awal beliau melihat dokumen yang menyentuh tentang gendang Karen dan kemudian melihat latar belakang masyarakat Karen, penggunaan gendang tersebut dalam masyarakat, cara pembuatan gendang, perbandingan antara jenis-jenis gendang, analisis polahias dan seterusnya melihat gendang tersebut sebagai cerminan kepada budaya masyarakatnya.

Penyelidik juga telah merujuk kajian yang dilakukan oleh Yunus Sauman Sabin²² bertajuk *Keranda Kayu Balak di Sabah*. Kajian beliau juga boleh dijadikan panduan dan rujukan kerana menggunakan artifak keranda kayu balak dalam menjelaskan sejarah penggunaan keranda tersebut dalam masyarakat yang mengamalkannya. Beliau turut melaksanakan analisis terhadap polahias yang terdapat pada keranda yang dikaji dengan mengaitkannya dengan *world view* masyarakat yang

mengamalkan tradisi tersebut.

1.6 Kesimpulan

Klirieng merupakan tiang pengebumian yang telah digunakan oleh etnik Tatau di Sarawak pada zaman lampau. Klirieng telah dibina sebagai tempat persemadian ketua masyarakat mengikut darjat atau pangkat kedudukan pemimpin tersebut. Walaupun amalan penggunaan tiang pengebumian turut diamalkan oleh beberapa suku kaum lain iaitu Melanau, Kayan, Kenyah, Punan Bah dan sebagainya, namun kaedah pembinaan

²² Yunus Sauman Sabin, 2002, *Kajian Arkeologi di Lembah Kinabatangan, Sabah dengan Tumpuan Kepada Gua Batu Tulug (Disertasi Sarjana)*, Universiti Malaya: Fakulti Sastera dan Sains Sosial.

dan ritual yang dijalankan di dalam upacara pengebumian setiap suku kaum tersebut adalah berbeza mengikut adat dan kepercayaan masing-masing.

Kajian kepustakaan yang telah dijalankan mendapati bahawa masih tiada penulisan ataupun penyelidikan yang telah menulis berkaitan klirieng di Tatau secara ilmiah dan komprehensif. Kebanyakan penulisan berkaitan sejarah budaya dan masyarakat di Sarawak didapati lebih memberi tumpuan kepada kumpulan masyarakat yang besar di Sarawak seperti masyarakat Melayu, Iban, Kayan, Kenyah dan sebagainya. Walhal masih terdapat beberapa buah etnik minoriti terutamanya yang menetap di kawasan-kawasan pedalaman Sarawak yang masih belum dikaji atau didokumentasi seperti etnik Tatau.

amat perlu untuk dilaksanakan berikutan faktor kekurangan maklumat atau rekod sejarah mengenainya. Hasil kajian ini penting sebagai suatu sumber fakta yang secara tidak langsung akan melengkapi maklumat mengenai rentetan sejarah pengebumian klirieng di negeri Sarawak. Kajian ini juga akan mengesahkan fakta dan melengkapkan sejarah kewujudan etnik Tatau di daerah Tatau sepertimana yang dicatatkan oleh segelintir penyelidik. Penulisan yang dihasilkan oleh para penyelidik tersebut kemudiannya telah menjadi asas dan panduan penting yang telah digunakan oleh penyelidik dalam usaha untuk melaksanakan penyelidikan ini.

